

liberace, pokud pronajímatel prokázal odbornou péči a nemohl nezpůsobilost dopravního prostředku zjistit ani předvídat, a to do okamžiku odevzdání předmětu nájmu nájemci. Nájemce mohl dopravní prostředek užívat k účelům daným smlouvou, jinak k obvyklým účelům, a pokud nebylo sjednáno opačně, nemohl dopravní prostředek přenechat k užívání třetí osobě. Chtěl-li nájemce postoupit dopravní prostředek jiné osobě podnájemní smlouvou, musela toto oprávnění smlouva o nájmu dopravního prostředku předvídat. Jestliže vznikla na dopravním prostředku škoda, nesl ji obecně pronajímatel. Byla-li však způsobena nájemcem nebo osobou, jíž nájemce umožnil přístup k dopravnímu prostředku, nesl náhradu škody nájemce. Typicky se jednalo o škodu na dopravním prostředku, která byla způsobena havárií. Pronajímatel však musel náhradu škody na dopravním prostředku nárokovat na nájemci do šesti měsíců od vrácení dopravního prostředku. Pakliže tak neučinil, jeho právo prekludovalo. Obchodní zákoník upravoval prekluzi velmi vzácně a v tomto případě dokonce dispozitivně. Smluvní strany si tak ve smlouvě mohly ujednat delší lhůtu, či dokonce prekluzi vyloučit (Pelikánová, I., Komentář k obchodnímu zákoníku, 1999, s. 320–321).

Obchodní zákoník pamatoval i na údržbu dopravního prostředku během doby nájmu. Nájemce byl povinen k údržbě dopravního prostředku na náklady pronajímatele. Pokud však chtěl po pronajímateli proplacení vynaložených nákladů, musel jej o této skutečnosti spravit do tří měsíců, jinak se jeho právo promlčelo a pronajímatel mohl v soudním řízení vznést námitku promlčení. Rovněž tady byla lhůta stanovena dispozitivně a dávala prostor pro autonomii vůle smluvních stran.

Hrazení nájemného bylo zakotveno ve vztahu k délce nájemní doby. Pokud byla nájemní smlouva uzavřena na dobu delší než tři měsíce, pak nájemce platil nájemné vždy koncem kalendářního měsíce pozadu. Byla-li však doba nájmu kratší, hradil nájemce nájemné po ukončení užívání dopravního prostředku. Nemohl-li nájemce pro nezpůsobilost dopravního prostředku jej užívat, nebyl povinen za tuto dobu platit nájemné, pokud ovšem nezpůsobilost nezavinil sám nebo osoba, které k dopravnímu prostředku umožnil přístup.

Smlouva o nájmu dopravního prostředku mohla být uzavřena jak na dobu určitou, tak i na dobu neurčitou. V druhém případě však musela umožňovat ukončení nájemního poměru výpovědí. Po ukončení práva užívat dopravní prostředek byl nájemce povinen

jej vrátit tam, kde jej převzal, nebo na jiném sjednaném místě.

Rekodifikaci soukromého práva dovršil na našem území zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, účinný od 1. ledna 2014. Tento soukromoprávní kodex zrušil dvoukolejnost civilněprávní úpravy danou paralelitou obchodního zákoníku a občanského zákoníku z roku 1964. Není tedy nadále relevantní, zda jsou či nejsou smluvní strany podnikateli – veškerá soukromoprávní ujednání se řídí ustanoveními občanského zákoníku. V tomto ohledu se zjednodušuje oproti koexistenci obchodního zákoníku a občanského zákoníku z roku 1964 i úprava smlouvy o nájmu dopravního prostředku. Občanský zákoník vedený cestou jednotné kodifikace zakotvil obecný nájem ve své čtvrté části (dále pak hlava druhá, díl druhý, oddíl třetí). V rámci této úpravy věnuje pododdíl pátý speciálně smlouvě o nájmu dopravního prostředku. Relevantním kritériem pro použití těchto ustanovení oproti obchodnímu zákoníku už není, zda jsou smluvní strany podnikateli, ale právě a jen speciální předmět nájemního poměru záležející v dopravním prostředku.

Zvláštní regulace smlouvy o nájmu dopravního prostředku zařazením pod obecnou úpravu nájmu je logická. Obecná úprava nájmu v historii svého vývoje byla ovlivněna praxí, kdy nejčastěji docházelo k nájůmům prostor sloužícím k bydlení. To mělo za důsledek tendenci k ochraně slabší smluvní strany, tedy nájemce. Naproti tomu při nájmu dopravního prostředku není tolik potřebné lpět na ochranné funkci, proto je úprava nájmu dopravního prostředku vyňata a zvlášť upravena. Současně reflektuje zvláštnosti, ke kterým dochází právě v souvislosti s užíváním dopravního prostředku. Nejedná se ovšem o úpravu komplexní, důsledkem čehož je subsidiární použitelnost obecných ustanovení o nájmu tam, kde neexistuje zvláštní pravidlo.

U smlouvy o nájmu dopravního prostředku zůstávají zachovány základní pojmové znaky nájmu, tedy dočasnost a úplatnost. Dočasností rozumíme sjednání nájmu na dobu určitou, přípustné je ale i ujednání o nájmu na dobu neurčitou.

Zvláštností úpravy občanského zákoníku je řetězec subsidiarity v případě, že smlouvu sjedná na straně pronajímatele podnikatel v souvislosti se svou podnikatelskou činností. Pokud nebude určitá otázka řešena zvláštními ustanoveními o nájmu dopravního prostředku, použijí se nejprve přiměřeně zvláštní ustanovení o podnikatelském pronájmu věcí movitých. Pokud i nadále nebude věc

uspokojivě vyřešena, až poté se subsidiárně použijí obecná ustanovení o nájmu.

Pronajímatel je povinen odevzdat s dopravním prostředkem i potřebné doklady, například technický průkaz vozidla. Dopravní prostředek musí být ve stavu způsobilém k provozu a sjednanému účelu užívání, jinak jej může nájemce odepřít převzít. Pokud si to smluvní strany ujednají, nájemce uzavře pro dopravní prostředek pojištění.

Hrazení nájemného občanský zákoník přebírá prakticky totožně z obchodního zákoníku, kdy je rovněž vázáno na dobu trvání nájmu. Je-li doba delší než tři měsíce, platí nájemce nájemné ke konci každého kalendářního měsíce, je-li doba kratší, pak se nájemné hradí po ukončení užívání dopravního prostředku. Občanský zákoník rovněž pamatuje na údržbu dopravního prostředku během nájemní doby. Ta je primárně uložena nájemci, avšak po vzoru obchodního zákoníku opět na účet pronajímatele. Nájemce musí uplatnit své právo na úhradu nákladů u pronajímatele do tří měsíců od jejich vynaložení, jinak právo zanikne.

Smlouva o nájmu dopravního prostředku si vyžádala svou zvláštní úpravu reflektující technický pokrok a potřebu speciální regulace pro jednotlivosti dané specifitami tohoto předmětu nájmu. V římském právu, stejně jako ve Všeobecném občanském zákoníku z roku 1811 a v občanském zákoníku z roku 1950, jsme registrovali obecnou úpravu nájmu bez ohledu na specifikaci předmětu. Zákoník mezinárodního obchodu přinesl první konkretizaci v nájmu lodí. Obchodní zákoník reagoval úpravou nájmu dopravního prostředku bez nutnosti restrikce druhu dopravního prostředku, ovšem zúžením okruhu smluvních stran na podnikatelské subjekty. Občanský zákoník z roku 2012 upravuje smlouvu o nájmu dopravního prostředku bez restrikce subjektů a současně ponechává obecné určení předmětu nájmu, což lze aplikovat na jakýkoli dopravní prostředek.

Související hesla

nájem; právo občanské; právo závazkové

Literatura

BEJČEK, J., ELIÁŠ, K., RABAN, P., Kurs obchodního práva: obchodní závazky. Praha. (2010); KABELKOVÁ, E., DEJLOVÁ, H., Nájem a pacht v novém občanském zákoníku. Komentář. Praha. (2013); KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M., Římské právo. Praha. (1995); KOPÁČ, L., Komentář k zákoníku mezinárodního obchodu. Praha. (1984); KRČMÁŘ, J., Právo občanské. Praha. (2014); KROFTA, J., Převrácení právo v mezinárodní kamionové dopravě.

Praha. (2009); MAREK, K., Obchodněprávní smlouvy. Brno. (2004); MAREK, K., Smluvní obchodní právo: kontrakty. Brno. (2006); PELIKÁNOVÁ I., Komentář k obchodnímu zákoníku. Praha. (1999); POKORNÁ, J., Obchodní zákoník: komentář. Praha. (2009); POSPÍŠIL, M., Obchodní závazkové vztahy. Praha. (2012); SKŘEJPEK, M., Římské soukromé právo: systém a instituce. Plzeň. (2011); ZIMMERMANN, R., The law of obligations: Roman foundations of the civilian tradition. Reprint. Cambridge, England: Clarendon Paperbacks. (1995).

Petr Matějka

Smlouva o nájmu hrobového místa

Zvláštní druhy smluv o nájmu se od sebe liší, jak už z jejich označení plyne, především svým předmětem. Nájemní smlouva k hrobovému místu je společně s příkazní smlouvou o vypravení pohřbu jeden z mála soukromoprávních institutů upravených v zákoně č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o pohřebnictví“). Na našem území se smlouva o nájmu upravila zákonem o pohřebnictví poprvé. Na počátku výkladu právní úpravy smlouvy o nájmu hrobového místa může stát zdánlivě prostý výraz „uživatel hrobového místa“ a ve druhé části jeho vztah vůči provozovateli pohřebiště. Uživatel hrobového místa se měl v letech 2002–2004 stát jeho nájemcem, každý má pak právo opatřit si hrobové místo na jakémkoli provozovaném veřejném pohřebišti v České republice.

Uživatel hrobového místa

Nájem hrobového místa vzniká na základě smlouvy o nájmu hrobového místa uzavřené mezi provozovatelem pohřebiště jako pronajímatelem a nájemcem. Smlouva o nájmu musí mít písemnou formu. Podnájem hrobového místa je zakázán. V řádu veřejného pohřebiště jeho provozovatel zejména podrobně upraví podmínky pro sjednání nájmu hrobového místa, které musí být stejné pro všechny osoby, a povinnosti nájemců hrobového místa při záměru zřízení hrobky. Ke zřízení jednotlivých hrobů, hrobek, úložišť jednotlivých uren a hrobových zařízení na pohřebišti je třeba rozhodnutí provozovatele pohřebiště podle řádu pohřebiště (viz § 19 zákona o pohřebnictví). Již vybudované hrobové zařízení lze okupovat, zakoupit, obdržet darem nebo si je také pronajmout. Pokud se hrob stane nepoužitelný k pohřbívání (typicky zvýšení ustálené hladiny spodní vody), nedochází bez dalšího

k zániku nájmu, ale nájem může být vypovězen, a to pouze ze strany nájemce. Provozovatel pohřebiště může nájemci zakázat pohřbívání do země nebo omezit hloubku pohřbívání, a to z důvodu ochrany čistoty podzemních vod. Ruší-li se provozování pohřebiště, pak v souladu s § 24 zákona o pohřebnictví nájem zaniká až po uplynutí všech dob, po které se provozovatel pohřebiště zavázal hrobová místa přenechat k užívání, nejdříve však po uplynutí tleci doby od posledního uložení lidských pozůstatků do hrobu.

Právo uzavřít smlouvu o nájmu, výprose nebo výpůjčce k hrobovému místu je v České republice od účinnosti novely zákona o pohřebnictví, tj. od 1. září 2017, souhrnem celé řady nároků chránících různé aspekty osobnosti jednotlivce, a to i u mrtvé narozeného dítěte. Nejde o nic menšího než o exkluzivní, výhradní právo na pohřbení lidských pozůstatků nebo na uložení lidských ostatků. Již běžný pohled do textu zákona o pohřebnictví dává tušit, že do práva na hrobové místo spadá ochrana hrobových míst jako prostoru (veřejná a neveřejná pohřebiště), ochrana vztahového rozměru soukromí (rodinný život a svoboda náboženství se promítají do podoby náhrobků a dalšího hrobového zařízení), ochrana osobních údajů (evidence hrobových míst) či soukromí vztahujícího se k fyzické schránce jednotlivce a úzce spjatého s nedotknutelností osoby (tělo zemřelého jako *res extra commercium*). K zásahům do práva na hrobové místo dochází v celé řadě vertikálních i horizontálních vztahů.

Z tohoto důvodu je obtížné pojem právo na hrobové místo definovat dostatečně obecně, úplně, a zároveň použitelně. Nezbyvá nám, než studium judikatury, jejímž prostřednictvím jsme tento abstraktní pojem (na rozdíl od konkrétních pojmů jako nájemní smlouva, výpůjčka či výprosa apod.) získává konkrétnější kontury. Právo na pohřbení do hrobu nebo hrobky není bez hranic a ukrývá v sobě i povinnost pohřbit pouze do slušného očíslovaného hrobového místa na veřejném nebo neveřejném pohřebišti, tj. do individuálního, dostatečně hlubokého hrobu (hrobky) na označeném a vymezeném hřbitově. Při ztrátě smlouvy potvrzující právo do hrobového místa pohřbit a zároveň absenci zápisu takového oprávnění ve hřbitovní knize nemůže uživatel hrobového místa do hrobu či hrobky řádně uložit lidské pozůstatky nebo ostatky. Pohřeb do země se zbytečně zdrží. Právo k hrobu se týká i práva na uložení zpopelněných lidských ostatků do hrobu nebo práva na jejich exhumaci. A to i v případě, že by byla hrobka jako věc

nemovitá ve vlastnictví žadatele o pohřbení, protože vlastnictví hrobky není vlastnictvím pozemku, na kterém byla pro pohřbívání vystavěna. Pozemek, na kterém byla hrobka vystavěna, je stále ve vlastnictví provozovatele pohřebiště.

Z právního hlediska může být nositelem práva na hrobové místo více osob společně. To může mít svůj smysl, ale pak je před otevřením hrobu nebo před zřízením či změnou hrobového zařízení potřeba, aby všichni uživatelé hrobového místa s takovými činnostmi vyjádřili svůj souhlas, a to nejlépe písemně. Všichni spoludržitelé oprávnění na hrobové místo mají zároveň právo být v takovém hrobě nebo hrobce nakonec pohřbeni, souhlas ostatních není třeba. Po smrti jednoho z nich si jeho díl zpravidla rozdělí zbývající živí uživatelé hrobového místa. A teprve poslední, již jediný žijící uživatel hrobového místa může poté převést právo k hrobovému místu na jinou osobu nebo osoby. Počet osob pohřbených v hrobě je závislý na hloubce prvního pohřbu a na tom, zda do hrobu byly uloženy rovněž zpopelněné lidské ostatky v urně. Maximální hloubka a plocha hrobového místa je stanovena v řádu pohřebiště a v nájemní smlouvě, zpravidla pro dvě rakve a osm uren, jsou-li urny vyrobené z trvanlivého materiálu.

Jednou ze základních funkcí práva na hrobové místo je ochrana jednotlivce proti posmrtným zásahům ze strany státu. V této oblasti jsme v poslední době svědky poněkud paradoxního vývoje. Na jedné straně je význam práva na hrobové místo čím dál tím více akcentován v judikatuře mezinárodních i českých soudů, na straně druhé však společenský i technologický vývoj dávají stále častěji vzniknout situacím, v nichž se soukromé hroby a hrobky, vsypy a rozptyly dostávají pod tlak.

Následující nálezy sp. Zn. I. ÚS 2477/08 ze dne 7. ledna 2009 je příkladem toho, jak se k postmoderním problémům hrobového místa staví Ústavní soud. Stěžovatelka se před obecnými soudy neúspěšně domáhala určení, že tzv. Schwarzenberská hrobka je součástí pozůstalosti po Adolfu Schwarzenbergovi. Vlastnictví k hrobce a přilehlým pozemkům nemohlo být dotčeno konfiskací podle dekretu č. 12/1945 Sb., neb se nejednalo o zemědělský majetek, nýbrž o nemovitost osobního charakteru, která má význam pouze pro příslušníky rodu. V tomto smyslu hrobka zprostředkovává spirituální, duchovní domov, zakotvení a pocit společné identity.

Citovaný nálezy ústavního soudu shrnuje: „O způsobech nakládání s mrtvými, o tom,

v jaké formě a na jakém místě jsou jejich ostatky uloženy, má právo rozhodovat sám jednotlivec. Zvláštní pouto jednotlivce se proto neváže pouze k mrtvým předkům, ale rovněž i k místu jejich „posledního spočinutí“, které si zvolili a vlastními prostředky zbudovali. Tento pietní respekt se proto týká nejen mrtvých samotných, ale též pietního místa. Pietní a emocionální vztah k tomuto místu může být v takovém případě dokonce silnější, než vlastnický vztah k tomuto místu. Pro lidskou důstojnost je podstatné, že rovněž smrt jednotlivce je nahlížena s minimem respektu, který se váže přinejmenším k registraci skutečnosti, že osoba zemřela, oznámení této skutečnosti osobám blízkým, a dále pokrývá i ohleduplné nakládání s lidskými ostatky a k označení hrobu, což je tradičním zájmem jednotlivce či jeho příbuzných.“

Do doby, než nabyl účinnosti zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, nemohly být pozůstatky zesnulých předmětem občanskoprávních vztahů a návrhů domáhajících se vydání rozhodnutí, jež se týkalo nakládání s ostatky pochovaných nebo zpopelněných těl zemřelých osob, nebylo možné vyhovět (viz například rozhodnutí NS ČR sp. zn. 22 do 685/2005, 22 Cdo 2773/2004). Občanský zákoník však již právní ochranu těla zemřelého a vydání lidských ostatků jiné osobě upravuje. Příznává právo na vydání ostatků jen v případě, že tyto ostatky nejsou již uloženy na veřejném pohřebišti.

Okresní soud v Pardubicích pod č. 5C 36/2015 ze dne 6. srpna 2015 judikoval, že v řízení nebylo tvrzeno, že by rodiče účastníků před smrtí výslovně určili osobu, která má na vydání jejich ostatků po jejich smrti právo; vydání uren se v tomto případě domáhal bratr proti své sestře, jednalo se o osoby na roveň postavené dle § 92 odst. 2 občanského zákoníku. „Cílem zákonné úpravy bylo, aby nezůstaly ostatky, nejsou-li uloženy na veřejném pohřebišti, tyto bezprizorními, což by mohlo vést k naložení s nimi morálně nepřijatelným nebo nedůstojným způsobem, aby byla preferována ochrana veřejných mravů, pořádku a zdraví, která se realizuje pohřbíváním zemřelých na regulovaných veřejných pohřebištích, před případným zájmem pozůstalých mít ostatky zemřelého člověka u sebe. Žalobce se domáhal, aby zpopelněné ostatky zemřelých rodičů byly uloženy na veřejném pohřebišti v souladu se zákonnou úpravou, čemuž žalovaná brání a tímto způsobem i znemožňuje žalobci, aby mohl vyjadřovat pietu svým rodičům stejným způsobem, jak to může nyní neomezeně činit žalovaná.“

Nejvyšší soud Československé republiky ve svém rozhodnutí číslo 10379 ze dne 10. prosince 1930, R I 874/30, judikoval, že nelze nabýt soukromé vlastnické právo, soukromé právo užívání nebo požívání, pro plochu, na které se nachází rodinná hrobka na obecním hřbitově, nýbrž jen užívací právo k účelům a v mezích hřbitovního řádu. Vlastnické právo k hrobovému místu jako takovému žádné fyzické nebo právnické osobě nenáleží. Odkázat lze i na rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 14. září 1976, sp. zn. 9 Co 343/76, publikovaný pod č. 9/1979 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, podle kterého je při posuzování právních vztahů týkajících se hrobů na pohřebištích nutné rozlišovat mezi právem propůjčení místa pro hrob a mezi právem vlastnickým, popřípadě mezi právem k užívání náhrobku, pomníku a trvalých ořadů hrobu čili tzv. hrobového zařízení.

Obecný institut nájemní smlouvy byl obnoven novelou č. 509/1991 Sb. zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník. Do té doby šlo o institut osobního užívání, s výjimkou nájmu zemědělského pozemku. Smlouva o nájmu kostrového hrobového místa je od jiných nájmu specifická tím, že nájemci se přenechává věc nejen k užívání, ale také k požívání (brání plodů a požitků – z lidských pozůstatků se po letech stávají lidské ostatky, které je možné z naléhavých důvodů exhumovat a přenést mimo pohřebiště, například do relikviáře). Od nájemce se vyžaduje nejen pasivní přístup, ale také vlastní péče – zpravidla o hrobové zařízení, ale také o celkový vzhled místa, a zejména v případě hrobky, umožnění jeho odvětvávání pro řádný proces mumifikace lidských měkkých tkání. V tomto ohledu lze nájem hrobového místa přirovnat k jakémusi kvazipachtu. V každém případě oprávnění užívat hrobové místo představuje i povinnost řádné péče, aniž by to bylo stanoveno ve smlouvě.

Smluvní přímus

Zákon o pohřebnictví stanoví výslovně a bez rozdílu, a v tom je princip rovnosti při pohřbívání, podmínky pro nájem, nájemné, uzavření nájemní smlouvy. Nájem je z principu dočasně užívání cizí věci za úplatu. Cizí věcí je pozemek v podobě hrobového místa pro hrob či hrobku, nájemné je platba za užívání. Obec nemá kontraktní povinnost uzavřít nájemní smlouvu s osobou, pokud tato osoba není občanem obce, která s provozovatelem pohřebiště uzavřela dohodu podle § 16 odst. 1 zákona o pohřebnictví, nebo nehodlá na pohřebišti neprodleně pohřbit konkrétní tělo zemřelého do země nebo tam

uložit lidský ostatek (tj. nejedná se o vypravitele pohřbu nebo o držitele urny).

Ke všem ostatním osobám má obec jako provozovatel pohřebiště tzv. smluvní přímus. Důvodová zpráva k novele zákona o pohřebnictví konstatuje, že „většina obcí se domnívá, že veřejné pohřebiště provozuje především pro potřeby svých občanů, na druhou stranu se ale množí dotazy, zda není zdůvodnění zázkazu pohřbit na konkrétním hřbitově odkazem na trvalý pobyt v jiné obci diskriminační.“ Obec musí vyjít z právního pojmu „veřejné pohřebiště“, který nepřímo v § 2 písm. f) zákona o pohřebnictví prohlašuje, že pohřebiště veřejné je – na rozdíl od pohřebiště neveřejného – určeno k pohřbení všech lidských pozůstatků nebo uložení všech lidských ostatků nezávisle na jejich původu, rase, náboženském přesvědčení, pohlaví apod. Od neveřejného pohřebiště se liší také tím, že v sobě ukrývá potenci zakládat místní nebo národní identitu. Veřejná pohřebiště nejsou jen výrazem národní kultury a obrazem kulturní paměti, ale i jejím zdrojem.

Nic na tom podle našeho názoru nemění ani fakt, že každé veřejné pohřebiště je provozováno podle § 16 odst. 1 zákona o pohřebnictví v samostatné působnosti, a to proto, že jde o službu ve veřejném zájmu. Kdyby šlo pouze o samostatnou působnost bez dalšího, nemohl by krajský úřad provádět nad provozovatelem pohřebiště kontrolu.

Jiná je situace, pokud obec zakázala pohřbívání do země pro nově nájemce hrobových míst, tento zákaz krajskému úřadu zdůvodnila a zveřejnila v řádu pohřebiště. Tento veřejnosti známý „stop stav“ potom platí pro všechny zájemce o nájem k hrobovému místu, ať již mají trvalý pobyt v obci, či nikoli, nebo ať již jsou vypravitelé pohřbu, či nikoli. Pohřbívání do země samozřejmě nadále smí nájemci hrobových míst do svých hrobů nebo hrobek.

Přechod nájmu

Provozovatelé pohřebišť jsou povinni od účinnosti novely zákona o pohřebnictví (zákonem č. 193/2017 Sb.), tj. od 1. září 2017, respektovat nový postup při přechodu nájmu hrobového místa, který je upraven v § 25 odst. 5 zákona o pohřebnictví. Toto ustanovení nadále předpokládá přechod tohoto nájmu na osoby uvedené v zákoně, nově však i na osobu, kterou si zůstavitel zvolil, a teprve není-li těchto osob, přechází nájem na dědice, ale mimo řízení o pozůstalosti.

O převodu práva nájmu hrobového místa rozhoduje vždy provozovatel pohřebiště – viz diagram „Přechod nájmu k hrobovému

místu na fyzickou osobu“. Po smrti nájemce (uživatele) je přechod složitější, přesto je důležité postupovat správně podle § 25 odst. 5 zákona o pohřebnictví a podle řádu pohřebiště.

Nesprávný je takový postup hřbitovních správ při přechodu nájmu hrobového místa, podle kterého vyžadují předložit rozhodnutí o dědictví, aby byli ochotni uzavřít dodatek k nájemní smlouvě o nájmu hrobového místa a aby vůbec umožnili pozůstalým pohřbení nebo uložení urny s popelem zůstavitele do hrobu.

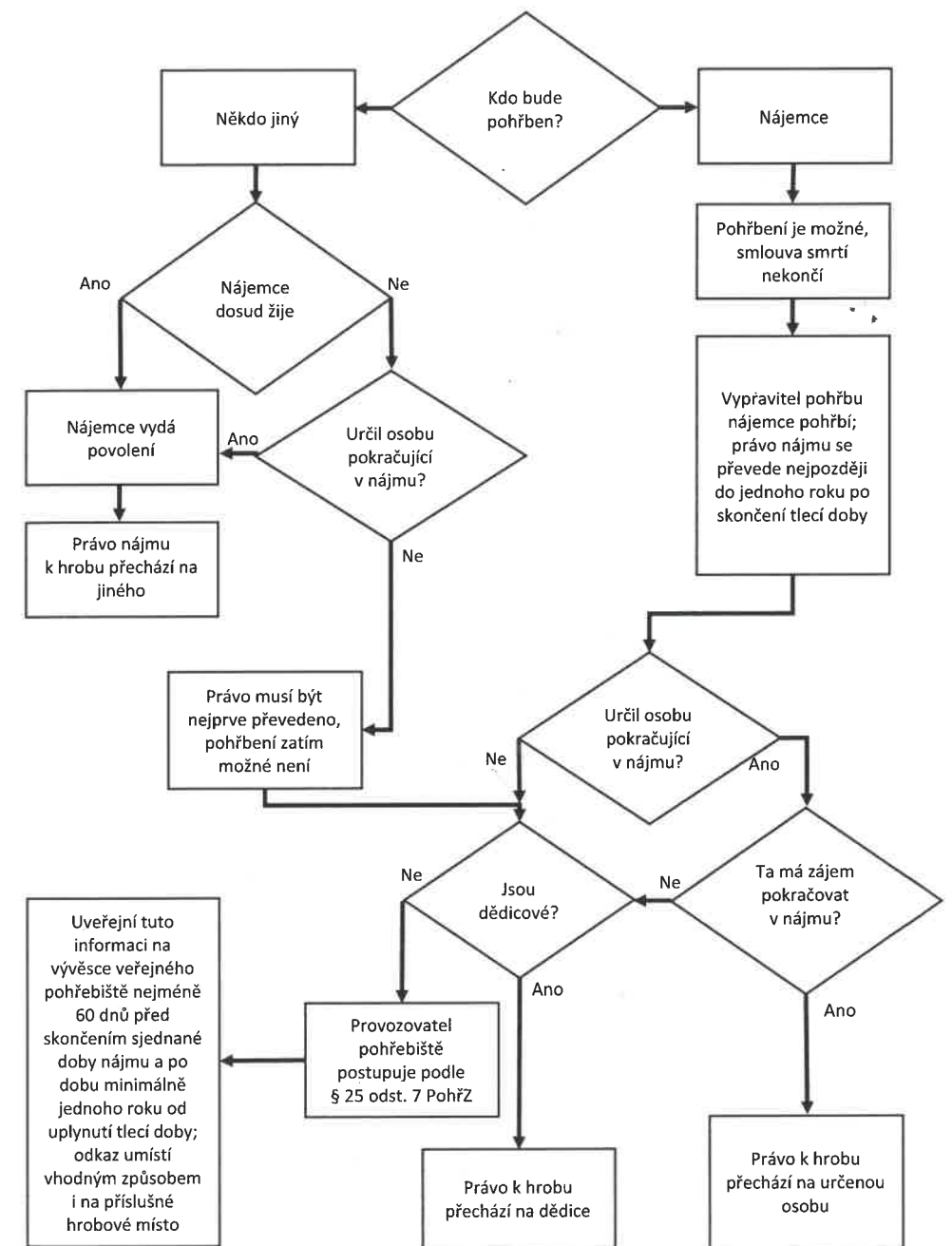
Zejména u exponovaných hřbitovů a cených hrobů nebo hrobek provozovatel pohřebiště porušuje tímto nezákonným postupem znění § 25 odst. 5 zákona o pohřebnictví (který řeší přechod nájmu hrobového místa, neurčil-li nájemce jinak, na manžela nájemce, není-li ho, na jeho děti, není-li jich, na jeho rodiče, není-li jich, na jeho sourozence; nežijí-li, pak na jejich děti; není-li přechod práva nájmu na žádnou z těchto osob možný, přechází právo nájmu na dědice zemřelého). Nelze podmiňovat uzavření nájemní smlouvy k hrobovému místu tím, že nájemní právo přechází pouze na dědice hrobového zařízení, i když původně bylo ve vlastnictví zůstavitele, který měl toto hrobové místo pronajaté.

Ustanovení § 25 zákona o pohřebnictví upravuje podmínky nájemní smlouvy mezi provozovatelem pohřebiště a uživatelem hrobového místa. Dané ustanovení řeší pouze specifika nájmu hrobového místa, přičemž subsidiárně aplikovatelným právním předpisem je občanský zákoník. Zákon o pohřebnictví dále upravuje postup a právní následky v situaci, kdy dosavadní uživatel hrobového místa není znám nebo není známa jeho adresa nebo adresa jeho právních nástupců, a také tehdy, pokud dosavadní uživatel hrobového místa odmítne uzavřít nájemní smlouvu, nebo pokud k uzavření nájemní smlouvy nedojde z důvodu jeho nečinnosti.

Hrobové místo

Individuální vymezení hrobového místa je nezbytné proto, že při skončení nájmu je třeba vrátit tutéž věc. Sousedské spory jsou navíc na hřbitově, kde hrob střídá hrob bez chodníků a uliček, velmi časté. Pojem „hrobové místo“ má dvojí základní význam, podobně jako jeho latinský (*sepulchrum*) či anglický (*burial plot*) ekvivalent. V klasickém římském právu se pak rozlišovalo mezi hrobkou rodinnou, *sepulchrum familiae*, kde právo pohřbívání přecházelo vždy na potomky (tzv. agnáty), a hrobkou dědičnou, *sepulchrum hereditarium*, která byla předmětem dědění obecně, a mohl ji tedy používat každý dědic.

Diagram přechodu nájmu k hrobovému místu na fyzickou osobu

Římskoprávní pojetí hrobu a antické představy o něm – podobně jako starší kultury – se symbolicky rodily z pohřebních rituálů a kultu mrtvých. O výběru hrobového místa nerozhodovaly jen představy a ambice pozůstalých či dědiců, i když předpokladem byla schopnost zaplatit poplatky za jeho opatření. Významnou roli hrály smuteční obřady a kněží, které lze v českých zemích doložit také u počátků spolku Svatobor a při etablování nadzemní hrobky Slavín na Vyšehradě koncem 70. let 19. stol. v Praze, což byla zprvu soukromá iniciativa s limitovaným dosahem. Tak bychom mohli pokračovat.

Hrobové místo, pokud jako takové trvá, je podle kanonického práva (srov. Kodex kanonického práva z roku 1917 a 1983) *res sacra extra commercium* a tedy podle § 356 a 311 Obecného zákoníku občanského č. 946 z roku 1811 (dále jen „ABGB“) ani v celku a z části nemůže být předmětem právního obchodu a nemůže k němu být nabyto práva vlastnického a hřbitovní správa je jen oprávněna jednotlivá hrobová místa nebo celé části hřbitova za poplatek vypraviteli pohřbu nebo zájemci o hrobové místo přenechat.

Takovýmto právním jednáním však nabývá strana jen práva, vykázaného jí dílu jako hrob používat, nikdy však vlastnictví pozemku samého, ani podle § 418 a 419 ABGB v případě postavení nějaké stavby (hrobky, pomníku, kaple nebo pod.) na vykázaném místě. Tento právní stav však nevylučuje, by ten, kdo má na hřbitově za poplatek vykázaný určitý díl pozemku ke zřízení hrobu neb hrobky, nepožíval zákonné ochrany proti každému, kdo by ho v užívání tohoto vykázaného dílce jakýmkoliv způsobem porušil. Toto žalobcovo právo užívací je proti žalovanému právem zcela soukromým, a tudíž ochrany tohoto práva může se žalobce proti žalovanému domáhat jen postupem podle práva soukromého.

Hřbitovy byly buď ve vlastnictví církvi a náboženských společností, nebo majetkem obcí. Pokud jde o předválečný obecní hřbitov, byl původně zřízen obcí jako veřejnoprávním svazem v oboru její veřejnoprávní působnosti, v oboru výkonu zdravotní policie. Užívání obecních hřbitovů a jejich jednotlivých částí bylo upraveno veřejnoprávními předpisy. Podle § 28 zákona zemského, daného dne 16. dubna 1864, pro království české, jímžto se vydává zřízení obecní a řád volení v obcích (čís. 7 zemského zákoníku) náležel do samotné působnosti obce i výkon zdravotní policie.

K největší změně ve vývoji právní úpravy užívání hrobových míst došlo s vydáním říšského zdravotního zákona č. 68/1870 ř. z.,

o organizaci veřejné zdravotní služby, který byl účinný až do roku 1951 a ve kterém se stát začal sám angažovat ve zřizování hřbitovů. Uložil obcím sekundární povinnost založit hřbitov tam, kde se o to nemohly nebo nechtěly postarat církev a náboženské společnosti. Hřbitovy měly tímto zákonem daný charakter veřejných zdravotnických ústavů, což bylo dáno především tím, že jejich zřízení bylo již regulováno v určitých případech zákony a úředními nařízeními a také tím, že poplatky za užívání hrobového místa se řídily veřejným, popřípadě i soukromým, právem. Hřbitovy se od této doby dělily na hřbitovy konfesní a hřbitovy komunální neboli obecní.

Podle § 3 písm. d) výše uvedeného zákona o organizaci veřejné zdravotní služby náleželo obcím zřízení, udržování a dohled nad umrlčími komorami a nad pohřebišti. Zákon ze dne 15. dubna 1920, č. 332 Sb. (doplňný zákonem ze dne 13. července 1922, č. 236 Sb., provedený vládním nařízením ze dne 11. ledna 1923, č. 24 Sb.) ustanovil, že o výkonu zdravotní policie pečuje stát (§ 1), že zdravotní policie zahrnuje vše, co podle dosud platných ustanovení náleželo do samostatné a co do přenesené působnosti obce (§ 3), že sem náleží také provádění zdravotně policejních ustanovení pohřebních a policie hřbitovní (§ 4 čís. 11), že obce jsou povinny, aby spolupůsobily při výkonu tohoto zákona a že věcné potřeby a nutná zařízení opatří obec (§ 14). Jsou to veskrze předpisy veřejnoprávní. Bližší ustanovení o používání hřbitovů a jich zařízení obsahují hřbitovní řády.

Právní jednání, kterým osoba uzavřela s obcí smlouvu o užívání hřbitovního místa pro rodinnou hrobku, nebylo od účinnosti zákona č. 68/1870 ř. z., soukromoprávní smlouvou mezi dvěma sobě naroven postavenými právními podměty, nýbrž právním jednáním mezi jednotlivcem a mezi obcí, jímž tato ve výkonu péče o obecní hřbitov, tedy mocí svého veřejného práva, propůjčila osobě oprávnění užívatí části hřbitova, ať již na čas, nebo na celou dobu trvání hřbitova, ať bezplatně, ať za úplat. Osoba nenabyla soukromého práva vlastnického na pozemkové ploše pro rodinnou hrobku, ani soukromého práva užívacího nebo požívacího na této ploše, nýbrž jen užívacího práva k účelům a v mezích upravených hřbitovním řádem. Tento nárok na používání veřejného hřbitova nebyl nárokem soukromoprávním, jehož ochrany se šlo domáhat u občanských soudů, buď žalobami vlastnickými podle obdoby § 366 a 523 ABGB (*rei vindicatio* a *actio negatoria*), nebo žalobou ze služebnosti podle obdoby § 523 ABGB (*actio confessoria*).

Zevnější forma žaloby tu nerozhodovala, nýbrž jen vnitřní podstata nároku, který byl uplatněn. Soudy před účinností zákona o pohřebnictví, tj. před rokem 2002, nebyly oprávněny zasahovat do těchto veřejnoprávních poměrů.

Zákon o pohřebnictví

Vztah vznikající mezi osobou a provozovatelem pohřebiště je dle zákona o pohřebnictví vztahem subjektů, které mají rovné postavení. Do zrušení vyhlášky č. 19/1988 Sb. byl uživatelem hrobového místa ten, kdo zaplatil jednorázovou platbu hřbitovního poplatku za jeho vypůjčení dohodnutým způsobem, a to zpravidla na dobu omezenou existencí hřbitova. Na církevních a židovských hřbitovech se před rokem 2002 mohl právní vztah k hrobům a hrobkám řídit zvykovým právem konkrétního provozovatele. Teprve zákon o pohřebnictví, poprvé v dějinách právní úpravy pohřebnictví, narovnal smluvní vztahy, zejména u smluv o nájmu hrobových míst.

Zákon o pohřebnictví odstranil pochybnosti o tom, zda o vzniku, trvání a zániku právního vztahu týkajícího se propůjčení místa pro hrob na pohřebišti náleží rozhodovat soudům v občanském soudním řízení. Vznikem práva na užívání hrobového místa na základě smlouvy o nájmu, zakládající občanskoprávní vztah mezi provozovatelem pohřebiště a nájemcem hrobového místa, je dána ve sporech tohoto druhu nezpochybnitelně pravomoc soudu. Nájemcem hrobového místa může být jakákoli právnická nebo fyzická osoba, která uzavřela písemnou nájemní smlouvu k hrobovému místu s provozovatelem pohřebiště. Uživatelem hrobu nebo hrobky může být jakákoli právnická nebo fyzická osoba, která s provozovatelem pohřebiště uzavřela výprosu nebo výpůjčku. Požadavek na písemnou formu plyne ze zpravidla dlouhodobých účinků takových ujednání (s ohledem na délku tlecích dob) a z obtížné prokazatelnosti ústně uzavřených smluv s výrazným časovým odstupem.

Požadované stanovení úhrad (nájemného a služeb spojených s nájmem) souvisí s tím, že jde o poskytování služeb veřejného pohřebiště provozovaného ve veřejném zájmu (§ 16 odst. 1 zákona o pohřebnictví) s časovým rozlišením nákladů vynakládaných na provoz nebo služby pohřebiště po dobu navazujících dob zpravidla postupně prodlužovaných nájmu. Kromě nájemného a služeb spojených s nájmem mohou být po nájemci požadovány i jiné platby, jako například poplatky za vjezd vozidla. Pro případ, že nebyla výše nájemného sjednána, hradí se podle § 2012 občanského zákoníku „ve výši obvyklé k době uzavření

nájemní smlouvy s přihlédnutím k nájemnému za nájem obdobných věcí za obdobných podmínek“. Nezaplacení nájemného představuje pohledávku pronajímatele vůči nájemci a na její úhradu je pronajímatel oprávněn podle § 2234 občanského zákoníku zadržet hrobové zařízení, kromě uren a rakví s lidskými ostatky (nejedná se o věc v právním slova smyslu – viz § 493 občanského zákoníku).

Zákon o pohřebnictví nahradil od roku 2002 právní úpravu zařazenou do části druhé vyhlášky Ministerstva zdravotnictví č. 19/1988 Sb., o postupu při úmrtí a pohřebnictví. Ustanovení § 25 citovaného zákona předpokládá pro vznik nájemního vztahu uzavření smlouvy o nájmu hrobového místa mezi provozovatelem pohřebiště jako pronajímatelem, a nájemcem. Z důvodové zprávy k tomuto ustanovení vyplývá vůle zákonodárce nahradit dosavadní administrativně-právní vztah „propůjčení místa na veřejném pohřebišti“ kvalitativně odlišným vztahem nájemním, jehož podstatným rysem je rovné postavení mezi provozovatelem pohřebiště (pronajímatelem) a nájemcem. Z výše uvedeného, jakož i ze skutečnosti, že zákon o pohřebnictví neobsahuje žádné přechodné ustanovení o transformaci práva užívání (propůjčení) hrobového místa na právo nájmu, je zřejmé, že nájemní vztah k hrobovému místu mohl vzniknout nejdříve dnem účinnosti tohoto zákona výlučně na základě řádně uzavřené nájemní smlouvy.

Dosud užívaný model církevního pohřbu v kanonickém právu, jako rozloučení rodiny a církevní obce se zesnulým a jeho převedení na věčnost k Bohu, dostává v sekulárním právu nové významy. Uctívání společných předků v minulosti formuje soudržnost společenství v přítomnosti a je vzorem pro budoucnost, čímž se nastoluje otázka, zda v právní úpravě hrobového místa dominuje vědecká nebo vzpomínková (komemorační) funkce. Ta vědecká spočívá především v ochraně podzemních vod před nebezpečnými a znečišťujícími prvky uvolňujícími se z mrtvých lidských těl, o té vzpomínkové píšeme dále.

Zákonem o pohřebnictví jsou stanoveny přesné rozměry hloubky hrobů a rozestupy mezi nimi. Dno hrobu nebo hrobky má ležet mimo dosah kolísání hladiny podzemní vody, což je zpravidla méně než 0,5 m nad ustálenou hladinou. Klíčová je u kostrových hrobů z hydrogeologického hlediska mělká zvodeň, podzemní voda v blízkosti terénu. Tam, kde je její ustálená hladina v menší hloubce než 2 m pod terénem, může být překážkou pro využití místa k pohřbívání. Dno hrobu musí být propustné a ležet v kapilární zóně nad úrovní

kolísání nasycené zóny podzemní vody, stejně jako dno hrobky, na druhé straně je nutné povolit pohřbit lidské pozůstatky do hrobu i do hrobky zaplněné vodou pouze přechodně v průběhu nebo bezprostředně po vydatných deštích či tání, což zákon o pohřebnictví před novelou účinnou od 1. září 2017 neumožňoval.

Ochránci životního prostředí ve Velké Británii, kteří se na vládní úrovni v *Environment Agency* podrobně pohřbíváním do země dosud zabývají, se shodují, že u individuálních hrobových míst, jsou-li pohřby do nich rozloženy do delšího časového období (maximálně 100 pohřbů do země na hydrogeologicky vhodném, uměle odvodněném a rozlehlém pohřebišti za rok), pak riziko kontaminace zdroje pitné vody je pravděpodobně nízké. Přesto je vždy nutné vodu ze hřbitova dlouhodobě monitorovat a nakládat s ní jako s vodou kontaminovanou. Podle § 22 vyhlášky č. 19/1988 Sb., o postupu při úmrtí a pohřebnictví, délku tlecí doby určil na základě výsledků geologického a hydrogeologického průzkumu příslušný orgán hygienické služby při zřízení hřbitova. Podle ustanovení § 22 odst. 3 zákona o pohřebnictví konkrétní délku tlecí doby pro veřejné pohřebiště stanoví jeho provozovatel v řádu veřejného pohřebiště na základě výsledků hydrogeologického průzkumu, vyžádaného stanoviska krajské hygienické stanice a místních zvyklostí. Mezi výstupy hydrogeologického průzkumu je doporučením zahrnout nejen současné, ale i budoucí analýzy rizik. Zákon o pohřebnictví ukládá povinnosti i hrobníkovi, zejména, aby informoval provozovatele pohřebiště při otevírání hrobů o tzv. *adipocire*, o tom, kolik mají na hřbitovech nezetlelých ostatků po tlecí době a kam přes tuto vědomou kontaminaci podzemní vody dál provozovatel pohřebiště dovoluje pohřbívat – namísto aby do těchto hrobů pohřbívání do hloubky omezil, nebo zcela zakázal.

Platná právní úprava pohřebnictví závisí na exkluzivně provedeného výběru a míře jeho formalizace – ritualizace a institucionalizace – při konkretizaci hrobového místa. Hrob je jednoduše řečeno znak, pohřeb je znakové jednání. Jsme přitom svědky problematické, ale v oboru právních dějin jistě přirozené a stále se sladující ambivalence mezi historickou terminologickou volností a prostupností a současnou potřebou striktního a jasného definování pojmů. Do právního řádu České republiky byl pojem „hrobové místo“ poprvé zaveden od účinnosti zákona o pohřebnictví, tj. od 1. ledna 2002. Podle ustanovení § 2 písm. g) zákona o pohřebnictví se hrobovým místem na rozdíl od hrobu nebo hrobky rozumí čistě deskrip-

tivní médium, které je evidováno ve hřbitovní knize a sděluje, kdo, kde, kdy a jak hluboko byl nebo bude pochován (jedná se o „místo na pohřebišti určené pro zřízení hrobu nebo hrobky nebo vyhrazené místo v úložišti jednotlivých uren, nebo na vspově louce“).

Definice zákona o pohřebnictví, podle níž je hrobovým místem místo na pohřebišti určené pro zřízení hrobu nebo hrobky, nevymezuje rozsah nájmu, ale jeho účel. Vymezení hrobového místa pak náleží smluvním stranám. Nic nebrání provozovateli pohřebiště a nájemci, aby prostor, na který se nájem vztahuje, určili v širším rozsahu. Předmětem nájemní smlouvy může být jak místo, kde je samotná šachta hrobky, tak i místo, na kterém jsou okolní chodníky (pochozí desky). Viz například rozsudek Nejvyššího soudu č. 22Cdo 1079/2013, podle kterého se hrobové zařízení nepovažuje za součást hrobového místa. Hrobové zařízení může být umístěno tak, že přesahuje hrobové místo, nebo naopak může být umístěno jen na části hrobového místa. Z toho plyne závěr, že umístěním hrobového zařízení nemůže být samo osobě vymezeno hrobové místo.

Cílem právní úpravy smlouvy o nájmu hrobového místa v zákoně o pohřebnictví je zachovat hrobovým místům jejich funkci funerální, zatímco cílem zákona o státní památkové péči je zachovat i jejich funkci komemorační. Kult mrtvých nechť se pěstuje veřejně na jakýchkoli důstojných, památných a pietních místech, pohřbení lidských pozůstatků se ale má uskutečnit podle § 2 písm. e) zákona o pohřebnictví pouze jejich uložením do hrobu nebo hrobky na pohřebišti nebo jejich zpopelněním v krematoriu. Lidské ostatky patří na hřbitov, a to v souladu s ustanovením § 92 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „občanský zákoník“). Všeobecně uznávanou výjimkou z tohoto občanského pravidla jsou relikviáře, umělecké artefakty a jiné církevní či kulturní památky obsahující drobné lidské ostatky. Ani přípravné diskuse s širokou veřejností nad novelou zákona o pohřebnictví č. 193/2017 Sb., účinnou od 1. září 2017, které probíhaly od roku 2015, nepřinesly do hřbitovního práva možnost soukromých hrobů a hrobek na vlastním pozemku. Ve velké Británii je takový hrob běžně znám pod pojmem *Human Home Burial* – stačí před takovým zřízením hrobového místa vyplnit formulář na obecním úřadě a záznam o pohřbení poté zapsat do veřejného rejstříku pohřbení do země.

Slušné hrobové místo

Na počátku 20. století se slušným pohřbem rozuměl výkon pohřebních obřadů a projevů,

jako i pohřbení v rodinném hrobě nebo ve zvláštním oddělení pro souvěrce zemřelého nebo, nebylo-li takového oddělení, v běžné řadě hrobů. Totéž platilo o náhrobcích, pomníků a jiných zařízeních sloužících památce zemřelého (viz § 10 odst. 1 zákona č. 96/1925 Sb., o vzájemných poměrech náboženských vyznání). Za Československé republiky nebyl slušný pohřeb myslitelný bez rodinného nebo samostatného hrobového místa.

V souladu s § 1701 občanského zákoníku je dědic zavázán k úhradě nejen nákladů zůstavitelova pohřbení, ale zcela nově i opatření zůstavitelova hrobového místa. Nejde nutně o hrobové místo v nájmu zůstavitele, ale o hrobové místo, kam budou ostatky zůstavitele uloženy. Nikde v občanském zákoníku, a to ani v těch historických, nenajdeme speciální ustanovení o právech nájemce hrobového místa nebo vypravitele pohřbu. Občanský zákoník upravuje právo zůstavitele rozhodnout o svém pohřbu a hrobu. Dává přednost vykonavatelů vůle před příbuzností, nájemcem a vypravitelem.

Účelně vynaložené náklady na pohřbení (srov. text § 114 odst. 3 občanského zákoníku „bude pohřben“, nikoli „bude mít pohřeb“), včetně opatření jeho hrobového místa, člověka, jehož pozůstalost ke krytí nákladů pohřbení nestačí a nikdo není ochoten uhradit náklady jeho pohřbu dobrovolně, upravuje zákon o pohřebnictví a zcela nová vyhláška Ministerstva pro místní rozvoj č. 277/2017 Sb., o postupu obce při zajištění slušného pohřbení.

V místní identitě a vzpomínkové politice obce může hrát vypravení obecního pohřbu ve významu kolektivního smutečního obřadu, ať již sekulárního, či církevního, významnou roli, protože je součástí vzdělávací praxe (podobně jako „vítání občánků“). Funkce komemorační smí převážet nad funkcí funerální a společně s náhrobkem lze zříditi například pamětní bustu na veřejném prostranství mimo hřbitov. V České republice, vyjma vojenských pohřbů, chybí prototyp civilního pohřbu, k němuž by bylo možno vztáhnout všechny jeho konkretizace. Nejen výše citovaná vyhláška, ale ani zákon o pohřebnictví pojem „pohřeb“ a „náhrobek“ z těchto důvodů nijak nevymezil. Vyhláška stanoví pouze to, co je obecně považováno za slušný způsob pohřbení (nikoli pohřeb) a za slušné opatření hrobového místa napříč Českou republikou. Na rozdíl od slušného pohřbení zajištěného obcí v přenesené působnosti, které je touto vyhláškou fixované a uzavřené, je klasický i kremační pohřeb vypravený obcí v samostatné působnosti více otevřený změnám.

Zajišťuje-li obec pohřbení těla zemřelého zpopelněním, je součástí pohřbení i uložení běžné úřední urny s lidskými ostatky na veřejném pohřebišti [srov. § 5 odst. 2 zákona o pohřebnictví]. Na veřejném pohřebišti nesmí být urny s lidskými ostatky uloženy bezprizorně mimo hrobové místo [srov. § 2 písm. g) a § 4 odst. 1 zákona o pohřebnictví]. Mezi opatření zůstavitelova hrobového místa lze zařadit zpravidla nájemné za hrobové místo na dobu tlecí [srov. § 25 zákona o pohřebnictví], náklady na vybudování hrobového zařízení podle řádu konkrétního pohřebiště [srov. § 20 písm. f) bod 4 zákona o pohřebnictví], náklady na hrobnické práce apod. Aby u těchto tzv. sociálních pohřbů nedocházelo k pochybnostem, zda je nájem součástí opatření hrobového místa (nikoli například výpůjčka nebo výprosa), je nájem přímo uveden v § 4 vyhlášky o postupu obce při zajištění slušného pohřbení. Stejně tak, aby nedocházelo k pochybnostem, zda je hrobová deska součástí opatření hrobového místa, je hrobová deska přímo stanovena v § 4 jako povinná. Zřízení hrobové desky z kamene ve formě náhrobku, sochy či kříže je statickou formou vzpomínání a bude považováno za nadstandard, nikoli za slušný způsob pohřbení a opatření zůstavitelova hrobového místa ze strany obce.

Slušné opatření hrobového místa zahrnuje jak označení, tak také ohrazení nebo zvýraznění hrobového místa, a lze mít za to, že nejde o prosté uložení rakve nebo urny do neoznačené části země na veřejném pohřebišti. Mezi uznávané položky nákladů slušného pohřbení je proto v uvedené vyhlášce o postupu obce při zajištění slušného pohřbení zařazeno pořízení jednoduché, například dřevěné, desky nebo stély označující hrob, a to i když nebyly lidské pozůstatky identifikovány.

Hrobová místa na „věčné časy“

Propůjčení hrobového místa na věčné časy nezakládalo podle ABGB vznik vlastnictví k této části pozemku pohřebiště. Náklady na opatření takového hrobového místa v sobě nikdy nezahrnovaly náklady na budoucí pohřbení. Hrobové zařízení bylo naopak předmětem vlastnictví toho, kdo je pořídil nebo nabyt jiným způsobem nabytí osobního vlastnictví, a je tomu tak i podle současné právní úpravy. Výška, hloubka nebo vzhled náhrobku bývala nabývacím titulem k hrobu omezena; na přírodních hřbitovech je zřizování jakýchkoli ozdob dokonce přísně zakázáno. Náhrobek může být odstraněn bez varování. Stejně tak vysázené keře, stromy nebo umělé věnce, svíčky apod.

Podobně je tomu s čestnými hrobovými místy, ve kterých jsou pohřbeni významné osobnosti společenského života obce, které například přispěly na opravu kostela či na provoz obecně prospěšného zařízení (škola, nemocnice, obecní spolky apod.). Tyto osoby pak měly výsadní postavení i z hlediska pohřbívání, kdy jim bylo umožněno získat místo pro hrob či hrobku na hřbitově. Některé řády pohřebišť obsahují seznamy čestných hrobů a náhrobků, které nejsou uživateli pronajaty nebo prodány, ale je s nimi uzavřena smlouva o výpůjčce nebo o výprose, výměnou za omezení jejich dispozičních práv (zákaz změny nebo odstranění náhrobku a dalšího hrobového zařízení, zákaz dalšího pohřbívání a exhumací, povinnost pravidelné údržby hrobového místa apod.).

Dodnes se lze setkat s uživateli hrobových míst, majiteli hrobových zařízení, jejichž předkové v 19. a v první polovině 20. století hrobové místo vykoupili za účelem umístění hrobového zařízení, přičemž pozemek zůstal v majetku obce nebo církve. Tito majitelé hrobových zařízení však nejsou zpravidla schopni doložit listinu, která by je opravňovala k bezúplatnému užívání hrobového místa, avšak ve hřbitovní knize je autentický záznam, že hrobové místo je „navždy“. Toto hrobové místo bylo při svém zřízení proplaceno navždy, případně na dobu trvání hřbitova.

U smluv na věčné časy není problém nájemné, to zpravidla zapláceno bylo, je o tom údaj ve hřbitovní knize, případně v účetní knize farnosti či jinde. Tyto smlouvy nebyly uzavřeny zpravidla písemně, existuje pouze doklad, resp. údaj o tom, že bylo zakoupeno hrobové místo na věčné časy. Problém je v tom, že je třeba tyto smlouvy dostat do formy předpokládané, resp. požadované zákonem o pohřebnictví, tam by se měla původně dohodnutá doba „navždy“ respektovat, povaze nájmu by patrně více vyhovoval termín „na dobu trvání hřbitova“, protože z něj lze dovodit alespoň nějakou časovou omezenost.

Také podle právního názoru veřejného ochránce práv (srov. Pohřebnictví, Kancelář veřejného ochránce práv ve spolupráci s Wolters Kluwer ČR, 2013) jsou v minulosti uzavřené smlouvy o nájmu hrobového místa „na věčné časy“ nebo „na dobu trvání hřbitova“ nadále platné. Z hlediska doby trvání nájmu proto zůstává původní smlouva neměnná. Pronajmatel hrobového místa by měl tento právní stav respektovat, a pokud by bylo třeba k dodatku či nové smlouvě přistoupit, měla by být původní ustanovení o délce pronájmu „na věčné časy“ či „na dobu trvání hřbitova“ zachována,

neboť nejsou v rozporu s platným zákonem o pohřebnictví.

Pokud tedy někdo v 19. nebo 20. století před svou smrtí tzv. zakoupil hrobové místo navždy, tj. na dobu trvání hřbitova, nekoupil si tím hrobové místo, ale zaplatil si pouze jeho propůjčení dohodnutým způsobem, a to jednorázovou platbou hřbitovního poplatku na dobu omezenou existencí hřbitova. Toto užívací právo k hrobovému místu (*grave deed*, *Graburkunde*) nezaniklo ani za účinnosti pozdějších právních úprav pohřebnictví (nařízení ministra zdravotnictví č. 8/1955 Sb., vyhláška č. 47/1966 Sb. a vyhláška č. 19/1988 Sb.), neboť i když se jimi rušily předchozí předpisy, neměnily se jimi soukromoprávní vztahy k hrobovým místům založené před 1. dubnem 1952, tj. před účinností výše zmíněného zákona č. 4/1952 Sb. V tomto směru lze poukázat na „Metodický návod na řešení některých otázek v pohřebnictví“ ze dne 1. listopadu 1974, č. j. MH/22-2286/74, vydaný Správou pro místní hospodářství Ministerstva vnitra ČSSR a uveřejněný v Provozním zpravodajství místního hospodářství z roku 1974. Je z něj patrné, že ještě v době jeho vydání trvalo užívací právo ke hrobům a hrobkám propůjčené tzv. „na věčné časy“.

Propůjčení hrobového místa správou pohřebišť zadateli nebylo ani od účinnosti novely tehdejšího občanského zákoníku (zákon č. 509/1991 Sb.) k 1. lednu 1992 vztahem z nájmu pozemku. Z vyhlášek č. 47/1966 Sb. a č. 19/1988 Sb. vyplývalo, že nikdo neměl právo na propůjčení místa na hrob. Disponování místem na pohřebišti bylo založeno výhradně na vztahu mezi správou pohřebišť a tím, komu bylo místo propůjčeno (§ 21 vyhlášky č. 47/1966 Sb. a § 20 vyhlášky č. 19/1988 Sb.). Přání žadatele ohledně určitého místa pro hrob vyhověla správa pohřebišť, jen pokud to umožnily poměry na pohřebišti. Úvaha a rozhodnutí o tom, zda tomu tak je či není, náležely opět jen správě pohřebišť, stejně jako rozhodnutí o tom, zda poměry na pohřebišti umožňují prodloužení práva k propůjčenému místu.

Zákon o pohřebnictví neupravuje, na jak dlouhou dobu může být hrobové místo pronajato. Podle některých soudů prvního stupně nelze hrobové místo pronajmout navždy, ale jen na určitou dobu (srov. judikaturu č. 22 Cdo 4224/2009), například na dobu trvání hřbitova. Pokud přesahuje doba trvání nájmu padesát let, je v občanském zákoníku vyvrátitelná domněnka, že došlo ke sjednání nájmu na dobu neurčitou. Totéž platí, není-li doba nájmu stranami určena.

Z ustanovení § 29 zákona o pohřebnictví plyne, že právní poměry nastavené z předcházejících právních úprav měly být v letech 2002–2004 narovnány v souladu se zákonem o pohřebnictví. Pokud se tak v konkrétním případě nestalo a situace vyústila ve spor mezi provozovatelem pohřebiště a uživatelem hrobového místa podle předcházejících právních úprav, je příslušný k jeho řešení soud. Smlouvy vzniklé podle předchozích právních úprav měly být uvedeny do formy předpokládané, resp. požadované zákonem o pohřebnictví.

Lze poukázat na dobrou praxi některých provozovatelů pohřebišť, kterou je uzavření nájemní smlouvy, v níž je stanoveno, že nájem byl zaplacen při zřízení hrobu na dobu trvání hřbitova, a dále se už platí jen za služby s nájmem spojené, pokud je provozovatel poskytuje. Je-li totiž smlouva o nájmu hrobového místa uzavřena na dobu určitou, automaticky se podle zákona o pohřebnictví při novém pohřbení lidských pozůstatků prodloužuje o dalších minimálně deset let. Osobě, které svědčí nájemní právo k hrobovému místu – nájemci, nelze podle téhož zákona odeprít žádost o prodloužení nájemní smlouvy, je-li podána před vypršením sjednané lhůty nájmu.

Sepulkralie

Právní úprava rozlišuje hrobové místo, k němuž má nájemce právo nájmu, a hrobové zařízení (§ 25 zákona o pohřebnictví). Vychází tak z principů předchozí úpravy. Proto jsou použitelná i dřívější rozhodnutí, jako například č. 9/1979 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek. Podstatná změna nastala v tom, že vztahy vyplývající z užívání hrobového místa se považují za občanskoprávní, na něž se použijí ustanovení občanského zákoníku, pokud zákon o pohřebnictví nestanoví jinak (§ 30). To konstatoval také Nejvyšší soud v rozsudku ze dne 26. října 2011, sp. zn. 22 Cdo 4224/2009.

Hrob, hrobka, úložiště jednotlivých uren nebo vsypová loučka jsou pro účely zákona o pohřebnictví konkretizovaná a funkcionalizovaná hrobová místa, ozdobená zpravidla nejprve funerální a později pomníkovou kulturou. Pohřbení lidských pozůstatků nebo uložení lidských ostatků do hrobového místa na pohřebišti je nezbytnou právní podmínkou pro vznik hrobu, hrobky, úložiště jednotlivých uren nebo vsypové loučky. Tyto sekundární formy hrobového místa mají nejen symbolický, ale také čistě praktický význam. Zabraňují „sběratelům“ kadaverózních artefaktů v hanobení lidských ostatků (srov. ustanovení § 359 trestního zákoníku). Zde se také nejtěsněji dostáváme k morální úloze právní úpravy hrobového místa jako

strážce nejen tělesné integrity, ale také integrity a „čistoty“ psychické a sociální.

Naproti tomu přirozenou a nevyhnutelnou podmínkou pro vznik „památky“ (*monumentum*) je smrt, nikoli pohřbení, ať již primární, nebo sekundární. Hrobové místo může být i památkou, ale ta – na rozdíl od hrobového místa, které je vždy hmotným objektem, zpravidla smluvně vymezenou částí pozemku pohřebiště – se však vztahuje i na imaginární vzpomínku na osobu či událost. Přesně tak je ustanoveno v § 2 zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, který za „kulturní památku“ označuje předměty, které „jen“ dokládají „přímý vztah k významným osobnostem a historickým událostem“. Zrušení hrobů a hrobek prohlášených za kulturní památky lze proto při rušení pohřebiště provést pouze po předchozím zrušení jejich prohlášení za kulturní památky ministerstvem kultury [srov. § 24 odst. 3 zákona o pohřebnictví].

Tuto podvojnost zákon o pohřebnictví a zákon o státní památkové péči upravují odděleně, ovšem ještě v raném novověku ji spojovala velmi těsná provázanost. Ve slovnících 16. století to můžeme sledovat právě u slova *monumentum*, kterým byly přímo označovány i náhrobky a epitafy. Díky slovesnému základu od latinského *monere* (upomínat, napomínat, poučovat) v sobě *monumentum* explicitně zahrnuje i nehmotné kvality hrobu nebo hrobky, tedy spíše to, čím a jak tyto objekty působí než kdo a v jaké formě je v nich trvale uložen. Tyto nemateriální kvality hrobového místa souvisejí s budováním, a hlavně udržováním vztahů mezi původci sepulkrálního díla a jeho pozorovateli prostřednictvím této památky. V českém výrazu „pomník“ sice slouží jako označení náhrobku i monumentálního pomníku na veřejném prostranství mimo hřbitov, z právního hlediska by ale měl náhrobek symbolizovat hrob nebo hrobku, zatímco pomník ležící mimo hřbitov by v sobě lidské ostatky v jakékoli formě obsahovat měl zcela výjimečně (pouze v souladu s mezinárodní smlouvou, jíž je Česká republika vázána).

V mezinárodní česko-německé Smlouvě o dobrém sousedství a přátelské spolupráci č. 521/1992 Sb. z roku 1992 se český stát zavazuje nastíněnou problematiku řešit velmi konkrétně. Z této smlouvy jsou pro hrobová místa nejdůležitější dva články, 24 a 30. Smluvní strany mají pečovat zejména o místa a kulturní památky, nacházející se na jejich území, připomínající dějinné události, kulturní a vědecká díla a tradice druhé strany, a umožnit k nim svobodný a nerušený přístup. Smluvní strany dále prohlašují, že československé a německé

hroby, nacházející se na jejich území, budou stejným způsobem uctívány a chráněny; péče o ně bude umožněna. Hroby československých, respektive německých obětí válek a panování násilí, nacházející se na jejich území, požívají právní ochrany a jsou zachovávány; jejich registrace a péče o ně musí být umožněna. Při nakládání s německým hrobovým zařízením jako s věcí opuštěnou musí provozovatel pohřebiště postupovat v souladu s těmito výše uvedenými články. Německé hrobky byly až na výjimky opuštěny před účinností občanského zákoníku (tj. před 1. lednem 2014), a proto jsou zaevidovány do majetku obce, která je vlastníkem pozemku (viz ustanovení § 3056 občanského zákoníku) nebo obce, která je provozovatelem pohřebiště (viz ustanovení § 996 občanského zákoníku). Oznámení o novém vlastníkově německé hrobky, která se tímto postupem stala hrobkou obecní, se zveřejňuje vhodným způsobem na veřejném pohřebišti (například ve vývěsní skřínce).

Tyto úkony předpokládají, že v řádu téměř každého pohřebiště provozovatel pohřebiště upraví způsob vedení evidence původně německých hrobových míst na pohřebišti; případně řád odkáže na zpracovaný odborný posudek celkového stavu původně německé části hřbitova odborem majetku obce nebo architektem. Je třeba se pokusit o postupnou obnovu těchto hrobů; obnovu realizovat ve spolupráci s představiteli vysídlených Němců, německé menšiny v ČR nebo paměťovými institucemi či regionálními vlastivědnými sdruženími a upozornit na takové hroby českými informačními tabulemi. Zároveň je výše uvedenými články nepřímým zakázáno obecní (původně německé) hrobové zařízení odstraňovat a prodávat, stejně pak je třeba zamezit tomu, aby bylo takové hrobové místo nabídnuto k nájmu a k dalšímu pohřbívání nebo aby byl na původní německý historický náhrobek připevněn náhrobek nového nabyvatele hrobového místa. Alternativní řešení je umožnit odprodání původně německých náhrobků vlastivědným sdružením či paměťovým institucím, které se zaváží zajistit údržbu náhrobku a hrobového místa.

Novela zákona o pohřebnictví účinná od 1. září 2017 podpořila tento multikulturní přístup k provozování veřejných pohřebišť zejména tím, že umožnila pohřbívát do hrobů nebo hrobek v šátku a výrazně omezila tzv. velké exhumace. Technická manipulace s lidskými ostatky v rámci hrobu, hrobky nebo pohřebiště není exhumací pro účely zákona o pohřebnictví (zejména tzv. *lift and deepen method* spočívající ve vyzdvžení ostatků a jejich následném hlubším uložení pod novou rakev). V soula-

du s evropskou technickou normou ČSN EN 15017:2006 pro pohřební služby zákon o pohřebnictví nejprve zpřesňuje definici pojmu „exhumace“, k níž dochází nejen při manipulaci s nezetlelými nebo zetlelými ostatky, ale i se zpopelněnými ostatky v urně na veřejném nebo neveřejném pohřebišti. Zákonem o pohřebnictví vymezený provozovatel pohřebiště má mít v řádu pohřebiště stanoveny podmínky provádění exhumace po tleci době, kdy už se krajská hygienická stanice o povolení exhumace nezádá (viz § 22 odst. 5 zákona o pohřebnictví), s cílem minimalizovat počet exhumací lidských ostatků (zpopelněných i zetlelých) a provádět je vždy jen s písemným souhlasem osoby blízké zemřelému podle § 114 občanského zákoníku (srov. § 22 odst. 5 zákona o pohřebnictví). Posílit jistotu, že s lidskými pozůstatky, jinými lidskými pozůstatky a lidskými ostatky bude nakládáno s úctou (v tleci době, po dobu trvání hřbitova i po jeho zrušení) bylo třeba i stanovením historicky (od roku 1990) prvního orgánu dozoru nad provozovateli veřejných pohřebišť, kterým je od 1. září 2017 krajský úřad.

Jinak je tomu u sekulárních hrobových a pietních míst založených na oběti. Ty upravuje zákon č. 122/2004 Sb., o válečných hrobech a pietních místech a o změně zákona č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů. „Válečným hrobem“ podle tohoto zákona může být na rozdíl od hrobového místa nejen hrob jednotlivce, ale i hrob hromadný, náhrobky a ostatní hrobové zařízení. Válečným hrobem je rovněž evidované místo s nevyzvednutými ostatky osob zemřelých v souvislosti s válečnou událostí, anebo jiný objekt, který je za válečný hrob považován v souladu s mezinárodní smlouvou, již je Česká republika vázána. Válečným hrobem je pro účely tohoto zákona i pietní místo, kterým se rozumí pamětní deska, pomník, památník nebo obdobný symbol připomínající válečné události a oběti, které zahynuly v důsledku aktivní účasti ve vojenské operaci nebo v důsledku válečného zajetí, anebo osoby, které zahynuly v důsledku účasti v odboji nebo vojenské operaci v době války.

Nejrůznější mohyly, pyramidy, náhrobky, náhrobní kameny, pomníky, hřbitovní památky, památníky, obelisky, rámy, krycí desky, epitafy, funerální ozdoby zahrnuje zákon o pohřebnictví do pojmu „hrobové zařízení“. Ke zřizování jednotlivých hrobových zařízení, ale i hrobů, hrobek, úložišť jednotlivých uren na pohřebišti není třeba rozhodnutí o jejich umístění podle zákona č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), ve znění pozdějších předpisů, ani povolení

stavby. Tuto výjimku z územního a stavebního řízení stanoví zákon o pohřebnictví v poslední větě ustanovení § 17 z důvodu obrovského počtu hrobových míst, který dosahuje v České republice podle odhadu Ministerstva pro místní rozvoj téměř 15 miliónů: „V České republice spravují obce cca 5500 veřejných pohřebišť. Na každém z nich je v průměru 2200 hrobových míst. Z celkového počtu 5800 pohřebišť je 95 % veřejných (5500) a 5 % neveřejných, zejména židovských a římskokatolických.“ (srov. důvodovou zprávu k novele zákona o pohřebnictví – Sněmovní tisk 954/0 rozeslán poslancům 3. listopadu 2016).

Hrobové místo samo o sobě, na řádně provozovaném pohřebišti, pochované nejen identifikuje, ale do jisté míry po jejich exhumaci i nahrazuje, a tak brání jejich posmrtnému sociálnímu vyloučení. Hrobové místo zřízené v souladu se zákonem o pohřebnictví a evidované ve hřbitovní knize jako hrob nebo hrobka lze obecně definovat jako zejména sociální médium. Vytváří sociální prostor jedince a rodiny v propojené komunitě živých a mrtvých. Hrobové zařízení a další sepulkrálie dobrovolně zřízené na hrobovém místě jsou pak spíše prospektivní objekty, zapojující živé do – sekulárnímu právu navždy skrytého – systému retrospektivního připomínání zesnulých nebo přímlyv za jejich spásu a liturgických vzpomínek na ně. Speciální právní úprava nadto ještě v případě úmrtí zaměstnance následkem pracovního úrazu či nemoci stanoví, že náhradu přiměřených nákladů spojených s jeho pohřbem tvoří výdaje i na zřízení pomníku nebo desky do výše nejméně 20 000 Kč a výdaje na úpravu pomníku nebo desky (viz § 271g odst. 2 zákoníku práce).

Okupace sepulkralii

Způsobem, jakou formou obec může převlastnění movitých hrobových zařízení provádět, se v zákoně o pohřebnictví meze nekladou. Jedná se o soukromoprávní jednání podle občanského zákoníku. Tímto jednáním se má vyjadřovat vůle k převzetí panství nad věcí, tj. vůle započít s výkonem vlastnického práva nad opuštěnou věcí. Podle důvodové zprávy k novele zákona o pohřebnictví (sněmovní tisk 954/0 z roku 2016) se po zrušení § 25 odst. 9 zákona o pohřebnictví pro opuštění a převlastnění hrobových zařízení použije obecná úprava v občanském zákoníku. Ten stanoví domněnku, že movitá věc se považuje za opuštěnou, pokud k ní vlastník nevykonává vlastnické právo po dobu tří let.

Situace na velkých pohřebištích je však taková, že například Ústřední hřbitov města

Brna – co do počtu hrobových míst druhý největší hřbitov v České republice – by měl okupovat řádově až tisíce hrobových míst ročně. Lhůta dereliktové hrobového movitého zařízení počíná běžet od opuštění této movité věci. Určení konkrétního časového okamžiku může být v praxi obtížné, nejčastěji bude vázána na okamžik ukončení doby nájmu uvedené ve smlouvě o nájmu hrobového místa. Třiletá lhůta dereliktové se tedy bude počítat ode dne následujícího po dni ukončení nájmu. Lhůta dereliktové hrobového nemovitého zařízení (například přístěnný či přízdní náhrobek, rám hrobu ukotvený v nezámrazné hloubce apod.) je desetiletá a počíná běžet obdobně jako u movitého hrobového zařízení.

Uzavřít smlouvu k hrobovému místu ještě neznamená, že jsem vlastníkem hrobového zařízení, náhrobku, rámu, krycí desky a dalších ozdob. Aby byla osoba vlastníkem hrobového zařízení, nebo dokonce celé podzemní stavby – hrobky, musela by být jmenovitě uvedena ve smlouvě a musela by být evidována ve hřbitovní knize jako vlastník. U nadzemních kaplovitých hrobek, které nejsou samostatnou stavbou, ale splývají s pozemkem, je situace ještě o něco složitější. Vlastník takové stavby by měl mít ještě nadto právo stavby. Právo stavby je upraveno v ustanoveních § 1240–1256 občanského zákoníku a prolomuje zásadu *superficies solo cedit*, podle které je stavba součástí pozemku, čímž odděluje právní režim stavby a pozemku. A protože je právo stavby vždy na dobu určitou, maximálně na 99 let, doporučuje se, aby i smlouva o nájmu k nadzemní hrobce byla vždy na dobu určitou s tím, že se dá prodloužit na dalších 99 let. Zákon o pohřebnictví by měl de lege ferenda upravit zvlášť nadzemní stavby na pohřebištích sloužících k pohřbívání jako samostatné věci (stavby), které s pozemkem nesplývají.

Odbor právní a majetkové metodiky Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových (dále jen „ÚZSVM“) zveřejnil na svých internetových stránkách dne 18. ledna 2017 instrukci pro postup při nakládání s hrobovým zařízením pod číslem 2430-0-85. Pokud je hrobka stavbou ve smyslu § 2 odst. 3 zákona č. 183/2006 Sb., stavební zákon, bude ÚZSVM nabídnuta k prodeji vlastníkově pozemku, na kterém se nachází (viz ustanovení § 3056 občanského zákoníku). Pokud vlastník pozemku nevyužije předkupního práva, nabídne se hrobové zařízení osobě, která je nájemcem hrobového místa, pokud lze takovou osobu zjistit. Pokud tato osoba nevyužije nabídku k odkupu, nabídne se hrobové zařízení obci, v jejímž obvodu se veřejné pohřebiště nachází. Pokud

se hrobové zařízení nepodaří prodat žádným z uvedených způsobů, realizuje se jeho prodej ve výběrovém řízení. Oznámení o výběrovém řízení se rovněž zveřejní vhodným způsobem na veřejném pohřebišti (například ve vývěsní skříňce). Informace o výběrovém řízení se zašle rovněž nájemci hrobového místa a obci. Pokud hrobové zařízení není stavbou, probíhá realizace v pořadí: 1. nájemce hrobového místa, pokud ho lze zjistit; 2. obec; 3. vlastník pohřebiště; 4. výběrové řízení. Hrobové zařízení vedené v evidenci kulturních památek je v souladu se zákonem č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky a jejím vystupování v právních vztazích, a v návaznosti na vyhlášku č. 62/2001 Sb., o hospodaření organizačních složek státu a státních organizací s majetkem státu, nutno nabídnout Ministerstvu kultury. Nedostatkem této instrukce ÚZSVM je absence postupu pro privatizaci hřbitovních nadzemních staveb typu kaplovnité hrobky nebo kolumbária. Zákon o pohřebnictví totiž u těchto nemovitých věcí nestanovil, že se jedná o věci samostatné, které s pozemkem nesplyvají.

„Kolumbárium“ má různé formy, předmětem poskytovaného plnění je v těchto případech pronájem určitého prostoru v budově nebo ve stavbě, a nikoliv pronájem konkrétního pozemku. Podle nezveřejněného stanoviska Ministerstva financí, č. j. MF-1252/2017/1602-3 ze dne 20. ledna 2017, nájemné za schránku v kolumbáriu proto nepodléhá regulaci cen formou úředně stanovené ceny určené pro nájem z pozemků podle položky č. 2 oddílu A části I. výměru MF č. 01/2018, kterým se vydává seznam zboží s regulovanými cenami (Cenový věstník, částka 13/2017). Konkrétní výše nájemného u kolumbární schránky se proto sjednává dohodou zainteresovaných stran podle zákona č. 526/1990 Sb., o cenách, ve znění pozdějších předpisů. Toto stanovisko MF ovšem nebere zřetel na další nadzemní i podzemní urnové schránky, které z praxe známe pod pojmem „urnový háj“ nebo „úložiště jednotlivých uren“ nebo „urnový hrob“ či „urnová šachtice“.

Výprosa nebo výpůjčka

Uzavření smlouvy o výprose, resp. o výpůjčce hrobových míst (tj. bezúplatné smlouvy namísto nájmu), není ovšem zákonem o pohřebnictví vyloučeno, chápeme-li hrob nebo hrobku jako nezužitelnou věc. Uzavření smlouvy o výprose nebo o výpůjčce hrobového místa tedy neodporuje zákonu o pohřebnictví, ačkoli v ustanovení § 29 odst. 4 ukládal provozovateli pohřebiště povinnost do dvou let po nabytí účinnosti předložit dosavadním uživatelům hrobových míst návrh smlouvy o nájmu

hrobového místa, pokud takové smlouvy již nejsou uzavřeny písemně. Vždy však je třeba v konkrétním případě posoudit, zda uzavření takové smlouvy je vhodné.

V ustanovení § 2189 občanského zákoníku je výprosa definována takto: „Přenechá-li půjčitel někomu bezplatně věc k užívání, aniž se ujedná doba, po kterou se má věc užívat, ani účel, ke kterému se má věc užívat, vzniká výprosa.“ Pojmovými znaky výprosy jsou tedy absence ujednání doby, po kterou se má věc užívat, a účelu, ke kterému se má věc užívat. Přitom doba nájmu hrobového místa musí být ze zdravotně hygienických důvodů stanovena tak, aby od pohřbení mohla být dodržena tlečí doba stanovená pro veřejné pohřebiště, na němž se hrob nachází (§ 25 odst. 2 zákona o pohřebnictví), a účel užití hrobového místa by měl být v souladu s funkcí veřejného pohřebiště. Z tohoto pohledu se proto smlouva o výprose nejeví jako odpovídající forma regulace smluvních vztahů v oblasti pohřebnictví. Jde-li o výprosu, řád veřejného pohřebiště by měl upravit, za jakých podmínek je výprosa hrobového místa přípustná (například v situaci dočasného pohřbení v obecní hrobce do doby, než rodina postaví či dokončí vlastní hrobku). Při pohřbení do země takový problém nevzniká, tam je striktně stanoveno, že to musí být na tlečí dobu dle řádu pohřebiště. Výprosa musí být z povahy věci bezplatná, a to u hrobového místa nikdy není – ani u toho na věčné časy –, protože i tam se musí platit za služby s nájmem spojené. Těmito definičními znaky se výprosa liší od výpůjčky, která je vymezena v § 2193 občanského zákoníku.

Podle důvodové zprávy k zákonu o pohřebnictví z roku 2001 není vhodné rozlišovat mezi uživateli hrobových míst, kteří disponují listinou, jež prokazuje jejich oprávnění k užívání hrobového místa, a těmi uživateli, kteří tuto listinu nemají. To vyplývá ze znění přechodných ustanovení § 29 odst. 4 a 5 zákona o pohřebnictví, které se týkají všech dosavadních uživatelů hrobových míst, s nimiž písemná smlouva o nájmu doposud nebyla uzavřena, jakož i z účelu těchto přechodných ustanovení. Účelem dané právní úpravy je narovnat historické smluvní vztahy v oblasti pohřebnictví. Tyto právní poměry měly na základě předchozích právních úprav formu propůjčení hrobového místa, přičemž jejich součástí byly i poplatky za užívání hrobového místa uhrazené na dobu časově neomezenou, například na věčné časy. Obsahově tedy odpovídaly nájmu, byť se lze setkat s jinými pojmy, jako například „vykoupení“ místa na hrob.

Vážný problém ustanovení § 29 odst. 5 zákona o pohřebnictví však spočíval v nespra-

vedlivém důsledku několikaleté (2002–2005) nečinnosti uživatele hrobového místa: dosavadní užívatel právo k hrobovému místu mělo zaniknout uplynutím tlečí doby. Pokud šlo o náhrobky a ostatní hrobové zařízení a cenné předměty nalezené v hrobech a hrobkách, k nimž zaniklo dosavadní užívatelovo právo, postupovat musel provozovatel hřbitova obdobně jako při zrušení veřejného pohřebiště (!). Toto ustanovení bylo v přímém rozporu s níže uvedenou mezinárodní česko-německou Smlouvou o dobrém sousedství a přátelské spolupráci, č. 521/1992 Sb., a naštěstí nikdy nebylo plošně aplikováno v praxi.

I při dobré vůli šlo totiž v tomto směru o často neřešitelný problém, když současně s takto uzavřenými smlouvami před účinností zákona o pohřebnictví byly jejich součástí i poplatky za užívání hrobového místa, uhrazené s časovým omezením, jako na dobu trvání hřbitova, nebo na dobu neurčitou. Zpravidla došlo k právoplatnému uzavření takto koncipovaných smluv, odpovídajících platnému právnímu stavu v dané době (i když nebyly uzavírány písemně), provozovatel pohřebiště musel uvažovat o jejich právní kontinuitě, a to nejen výhradně jen z pohledu uznání poplatku za hrobové místo v současných podmínkách ve smyslu zákona o pohřebnictví. Ze všech dosud uveřejněných názorů včetně zjištěných judikátů navíc vyplývá, že právní podklady pro dříve uzavřené smlouvy o užívání hrobového místa, a to včetně smluv dlouhodobých, nezankly. V důsledku těchto změn nepozbyly platností ani dřívější hřbitovní řády, i když byly zpravidla vydány nové, odpovídající aktuálním právním normám. Pokud jde o existující užívatelovo právo, ta se podle nově vydaných hřbitovních řádů nezměnila, tedy ani právo užívat místo na stanovenou tlečí dobu (původně § 16 nařízení ministerstva zdravotnictví č. 8/1955 Sb., § 22 vyhlášky č. 47/1966 Sb., § 22 vyhlášky č. 19/1988 Sb., a konečně ustanovení § 25 odst. 2 zákona o pohřebnictví).

Ustanovení § 29 odst. 4 zákona o pohřebnictví tedy necílilo na to, aby se všemi dosavadními uživateli hrobových míst (tj. nikoli pouze s těmi uživateli, kteří nedisponují listinou prokazující jejich oprávnění k užívání hrobového místa) byla uzavřena nová písemná nájemní smlouva, čímž by sice došlo k narovnání všech historických smluvních vztahů v oblasti hřbitovnictví a jejich uvedení do souladu se současnou právní úpravou, ale nikoli ke spravedlivému přístupu k těm, kteří podědili užívatelovo právo k hrobovému místu. Uvedený účel právní úpravy proto nebyl všemi provozovateli pohřebišť respektován.

Uzavřela-li obec nebo církev jako provozovatel pohřebiště nájemní smlouvu podle zákona o pohřebnictví do roku 2004 pouze s jednou oprávněnou osobou, přestože jich bylo víc, jednalo se o platný právní úkon. Podle rozsudku Nejvyššího soudu 28 Cdo 983/2007 zákon o pohřebnictví nepodmiňuje platnost nově uzavřené nájemní smlouvy splněním povinnosti provozovatele pohřebiště předložit všem dosavadním uživatelům návrh takové smlouvy (a ani nestanoví její neplatnost v případě, že tak neučiní), takže je tím dána možnost uzavřít smlouvu pouze s některým z nich s tím, že ostatní uživatelé, pokud byli opomenuti, měli možnost ve smyslu ustanovení § 29 odst. 4 citovaného zákona domáhat se ve lhůtě třiceti měsíců od účinnosti zákona splnění povinnosti provozovatele pohřebiště s nimi nájemní smlouvu uzavřít (v případě nesouhlasu* ze strany provozovatele i soudní cestou).

Další otázkou je, zda je nutné záměr výprosy hrobového místa zveřejnit postupem podle § 39 odst. 1 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o obcích“). Dle § 39 odst. 3 platí výjimka z povinnosti uveřejnit záměr podle § 39 odst. 1 zákona o obcích u pronájmu hrobových míst. Z toho uvedeného vyplývá, že povinnost zveřejnit záměr podle § 39 odst. 1 zákona o obcích se nevztahuje na pronájem hrobových míst. Výprosa nebo výpůjčka hrobového místa však podléhá povinnosti zveřejnění na úřední desce obecního úřadu. Tyto majetkoprávní dispozice nejsou explicitně uvedeny mezi výjimkami, na něž se povinnost zveřejnit záměr nevztahuje, taxativně vypočtenými v odst. 3 tohoto ustanovení. Jestliže zákonodárce mezi tyto výjimky výprosu nebo výpůjčku hrobového místa nezahrnul, není možné takové rozšíření dovozovat proti vůli zákonodárce extenzivním nebo analogickým výkladem zákona.

Na základě výše uvedeného proto odbor veřejné správy, dozoru a kontroly Ministerstva vnitra doporučuje (viz č. j. MV-24421-7/ODK-2017 ze dne 22. března 2017), aby obec záměr výprosy nebo výpůjčky hrobových míst vždy zveřejnila postupem dle § 39 odst. 1 zákona o obcích, neboť výjimka stanovená v § 39 odst. 3 výslovně dopadá pouze na úplatný nájem hrobových míst, tedy nikoli i na bezúplatnou výprosu nebo výpůjčku hrobových míst. Odbor veřejné správy, dozoru a kontroly Ministerstva vnitra ve svém stanovisku řeší i otázku, jak by se postupovalo v případě zveřejnění záměru výprosy, pokud by se rada města usnesla, že svěří rozhodování o uzavírání smluv o výprose vedoucímu odboru správy

majetku, ve smyslu § 102 odst. 3 zákona o obcích. Přijetí rozhodnutí o uzavření smlouvy o výprose, výpůjčce nebo nájmu hrobových míst spadá do nevyhrazené kompetence rady města (§ 102 odst. 3 zákona o obcích). Povaha pravomoci přitom umožňuje, aby rada města tuto svou pravomoc podle ustanovení § 102 odst. 3 zákona o obcích delegovala na starostu obce nebo na obecní úřad. Svěření pravomoci podle tohoto odstavce má za následek, že příslušným orgánem k rozhodnutí o uzavření předmětných smluv je obecní orgán, na který byla tato pravomoc delegována.

Postup týkající se zveřejnění záměru podle § 39 zákona o obcích je platný obecně. To znamená, že se uplatní i tehdy, bude-li o uzavření příslušné smlouvy rozhodovat starosta nebo obecní úřad. Zákon o obcích v tomto ohledu nečiní žádnou výjimku. Bude tedy nutné záměr zveřejnit na úřední desce obecního úřadu, a to ve lhůtě 15 dnů před rozhodnutím příslušného orgánu obce o uzavření smlouvy. V daném případě, kdy o záměru bude rozhodovat obecní úřad, půjde o lhůtu 15 dnů před okamžikem podpisu příslušné smlouvy, neboť rozhodnutí obecního úřadu o uzavření smlouvy bude z povahy věci spadat v jeden okamžik s uzavřením (podpisem) příslušné smlouvy.

Pro úplnost odbor veřejné správy, dozoru a kontroly Ministerstva vnitra ve svém výše uvedeném stanovisku uvádí, že záměr musí být vyvěšen jak na „fyzické“ podobě úřední desky, tak na elektronické úřední desce, která je dostupná dálkově (viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. září 2012, sp. zn. Cdo 2373/2012). Dále musí být dodrženy ostatní podmínky týkající se zveřejnění záměru stanovené v § 39 odst. 1 a 2 zákona o obcích. Poukazuje na povinnost řádné identifikace pozemku v souladu s údaji podle zákona č. 256/2013 Sb., o katastru nemovitostí (katastrální zákon), jehož je hrobové místo součástí. Dále bude třeba v záměru specifikovat příslušnou část pozemku (například slovním popisem, plánkem apod.), na kterém je předmětné hrobové místo umístěno (odkazuje na rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. září 2010, sp. zn. 30 Cdo 1250/2009, který se vztahuje na prodej části pozemku, ale závěry z něj vyplývající jsou použitelné obecně, tedy například i na nájem nebo výpůjčku části pozemku).

Lze uzavřít, že zákonu o pohřebnictví neodporuje uzavření smlouvy o výpůjčce nebo výprose hrobového místa. Obec, jakožto provozovatel pohřebiště, by však měla zhodnotit vhodnost uzavření té které smlouvy v konkrétním případě, a to s ohledem na sledovaný účel a okolnosti právního jednání. Smlouvu

o výprose zpravidla schvaluje rada města nebo zastupitelstvo obce. U nájmu hrobového místa není povinnost zveřejnit záměr takového pronájmu.

Výpůjčka nebo výprosa podle občanského zákoníku aplikovaná na hrobové místo nepředstavuje v žádném případě nějaký alternativní právní institut, tedy konkurenci, která stojí jako varianta, jako zcela jiná možnost, než je nájemní smlouva k hrobovému místu podle zákona o pohřebnictví, založená na úplatnosti, rigidní písemné formě a smluvním přímusu. Svými požadavky brát v úvahu stejně vážně, jako faktory ekonomické, také velmi obtížně měřitelné faktory sociální a psychologické, eventuálně už téměř neuchopitelné faktory duchovní neboli spirituální, jsou výprosa a výpůjčka doplněním redukcionistického pohledu platného hřbitovního práva na užívání hrobového místa.

Ukončení smlouvy

Ustanovení § 25 odst. 7 zákona o pohřebnictví se týká ukončení nájemní smlouvy k hrobovému místu. V důvodové zprávě k tomuto ustanovení (srov. sněmovní tisk 954/0 z roku 2016) je zmíněna jednoletá lhůta „derelikce nájemního práva“. Spíše však mělo být uvedeno, že se jedná o jakousi kvaziderelika, neboť o derelikci v pravém slova smyslu u nájemního práva nejde. Je jednoznačné, že nájem hrobového místa končí ke dni stanovenému v nájemní smlouvě. Proto k faktické derelikci podle občanského zákoníku v případě nájemní smlouvy nedochází. Uvedené ustanovení § 25 odst. 7 zákona o pohřebnictví slouží k ochraně nájemce, který musí být informován, že nájemní vztah bude končit, neboť nelze připustit, aby provozovatel pohřebiště po skončení nájmu uplynutím doby nájmu okamžitě následující den pronajal hrobové místo novému nájemci. V praxi nelze vyloučit situace, kdy vlastníkem hrobového zařízení je jiná osoba než nájemce. Teoreticky nelze vyloučit ani takovou situaci, kdy v době opuštěnosti hrobového movitého zařízení provozovatel pohřebiště uzavře nájemní smlouvu s novým nájemcem, aniž by tento nájemce byl vlastníkem hrobového zařízení. Do hrobu či hrobky lze totiž pohřbívat i bez oprávnění vlastníka hrobového zařízení, aniž by případný vlastník hrobového zařízení měl možnost takové službě ve veřejném zájmu jakkoli zásadně zabránit. Jsou nám známy i případy, kdy opuštěné hrobové movité zařízení provozovatel pohřebiště citlivě a protokolárně na vlastní náklady odstraní z hrobového místa, aby měl hrobové místo uvolněno pro dalšího nájemce. Deponoval jej v lapidáriu v rámci hřbitova.

Pronajímatel a nájemce se mohou dohodnout, že pokud ke dni skončení sjednané doby nájmu nebude hrobové místo vyklizeno od hrobového zařízení či hrobky, počíná dnem následujícím po dni skončení doby nájmu běžet tzv. lhůta derelikce dle občanského zákoníku. O této skutečnosti bude pronajímatel informovat vlastníka hrobového zařízení či hrobky písemným sdělením. Pokud nebude možno takové sdělení doručit, zveřejní tuto informaci v místě na pohřebišti obvyklém po dobu minimálně 6 měsíců, spolu s odkazem na uveřejněnou informaci na dotčeném hrobovém zařízení, případně na úřední desce provozovatele po dobu alespoň 2 měsíců. Smluvní strany se mohou dohodnout, že u této smlouvy vylučují obnovu nájmu dle § 2230 občanského zákoníku.

Dosavadní časově neomezená užívání práva stejně jako dosavadní omezená práva užívání hrobových míst podle nové právní úpravy zanikla či mohla zaniknout až v důsledku správného postupu provozovatelů pohřebišť stanoveného v zákoně o pohřebnictví. Navzdory všem zákonným a podzákonným právním předpisům v posledních letech dochází k hromadným exhumacím lidských nezpelněných ostatků, které se zpopelní, a na původní hrob ve formě popela již nevrátí. Mít urnu s lidskými ostatky v domácnosti nebo její obsah rozprášit kdekoli lze z tohoto hlediska charakterizovat jako „anonymní likvidaci lidských ostatků“, ale sociálně i jako vzpomínkový „analfabetismus“. Naproti tomu soukromé, neoprávněně budované kamenné pomníčky u silnic, jejichž „věčný“ význam produkuje pouze materialita betonu a kamene, může být sotva vzpruhou pro projížďející řidiče nebo pro místní či národní sebevědomí. Kontroverzně se pravidelně jeví i putovní „nadzemní hrobka“ s výstavou „Real Bodies“. Pod přísnou sankcí je proto v zákoně o pohřebnictví s účinností od 1. září 2017 zakázáno vystavovat nazonkervovaná nebo nabalzamovaná lidská těla za komerčním účelem, pokud s tím zemřelý za svého života výslovně nesouhlasil.

Souvisající hesla

hřbitovy; pohřebnictví; nájem; právo občanské; právo závazkové; Lex Kvapil; smlouva o vypravení pohřbu; správa pohřebnictví

Literatura

Cemeteries and burials: prevent groundwater pollution, Environment Agency, United Kingdom, Rotherham. (2017); DVORÁKOVÁ, M., Vývoj právní úpravy pohřebnictví. Diplomová práce, Masarykova univerzita, Právnická fakulta. Brno. (2017); Instrukce pro postup při

nakládání s hrobovým zařízením, č. j. 2430-0-85. Praha. (2015); KOTRLÝ, T., K návrhu novely zákona o pohřebnictví. Verlag Dashöfer, dostupné z <https://www.pohrebnictvi-zakon.cz/>. (2015); KOTRLÝ, T., Opuštěné hrobky a hrobová zařízení podle nového občanského zákoníku. In: Moderní obec, roč. 10, s. 28. (2013); KOTRLÝ, T., Pohřebnictví. Právní zajištění piety a důstojnosti lidských pozůstatků a ostatků. Praha. (2013); MOUČKOVÁ, K., Konfesněprávní prvek v úpravě pohřebnictví v českých zemích ve 20. století. Diplomová práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta. Praha. (2007); MÜLLER, Z., Hřbitovní právo. In: Právní rozhledy, roč. 5, č. 6, s. 302. (1997); NEKULA, M., Smrt a zmrtnýchvstání národa: Sen o Slavíně v české literatuře a kultuře. Praha. (2017); TRETERA, J. R., HQRÁK, Z., Církevní právo. Praha. (2016); TUREČEK, J., Lze-li podle československého práva odeprítí pohřbení urny s popelem na konfesním hřbitově? Praha. (1933); VARVAŘOVSKÝ, P., GREGOROVÁ, J., HANÁK, M., BĚLOHRADOVÁ, J., Pohřebnictví. Brno. (2013).

Tomáš Kotrlý

Smlouva o nájmu podniku

Přestože v praxi k nájmu podniků docházelo i dříve, smlouva o nájmu podniku jako samostatný smluvní typ byla poprvé definována novelou obchodního zákoníku (zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, dále ObchZ), která byla vydána pod číslem 370/2000 Sb. a vešla v platnost k 1. lednu 2001. Tato novela do ObchZ vložila nová ustanovení, a to přesněji § 488b-488i.

Uzavřením smlouvy o nájmu podniku se pronajímatel zavazoval přenechat svůj podnik nájemci, který jej následně samostatně provozoval a řídil a měl z něj užitek, a to na vlastní náklad a nebezpečí. Nájemce pak se zavazoval zaplatit za toto pronajímateli nájemné, jehož výše nebo způsob určení této výše musely být smluvně určeny. Nájemce provozoval pronajatý podnik vždy pod svou firmou; podnik ovšem nesměl podle této úpravy lze přenechat dále do podnájmu. Na dobu trvání nájmu mohla být konkurenční doložkou omezena činnost pronajímatele; po skončení nájmu pak naopak mohla být konkurenční doložkou omezena činnost nájemce.

Smlouva o nájmu podniku vyžadovala písemnou formu.

Nájemcem mohl být výhradně podnikatel zapsaný v obchodním rejstříku, který měl